

Dorota Bogdańska-Czyrnek*

**REGIONALNA STRUKTURA NIEMIECKICH BEZPOŚREDNICH
INWESTYCJI ZAGRANICZNYCH W POLSCE**

Wstęp

Transformacji polskiej gospodarki towarzyszył niedobór wewnętrznych źródeł finansowania, który sprawiał, że pomimo znacznych dysproporcji w rozwoju regionów, nie istniała realna możliwość ich niwelacji. W tej sytuacji napływ kapitału zagranicznego, głównie w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), stwarzał szansę przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, a w szczególności dawał nadzieję na rozwój obszarów najsłabszych pod względem ekonomicznym.

Według wzorcowej definicji Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) BIZ jest inwestycją podejmowaną w celu uzyskania trwałego wpływu na działalność przedsiębiorstwa w innym kraju. „Trwały wpływ” oznacza występowanie długookresowych zależności między bezpośrednim inwestorem i przedsiębiorstwem, a także istnienie efektywnego wpływu na zarządzanie przedsiębiorstwem¹. Z wytycznych OECD wynika, iż posiadanie co najmniej 10% akcji zwykłych (głosów) w firmie może stanowić przesłankę wywierania istotnego wpływu na działalność podmiotu gospodarczego. Postuluje się jednak, by ten limit traktować elastycznie z uwagi na możliwość wystąpienia innych oznak posiadanego wpływu inwestora na zarządzanie, które wywołują stosunki typowe dla BIZ (np. reprezentacja w radzie nadzorczej).

Celem niniejszego opracowania jest zbadanie rozmieszczenia niemieckich BIZ według województw w latach 1998–2006, jak również potwierdzenie hipotezy o ich pozytywnym wpływie na zmniejszenie przestrzennej koncentracji inwestycji zagranicznych w województwach

* Autorka przygotowuje rozprawę doktorską w Katedrze Publicystyki Ekonomicznej i Public Relations pod kierunkiem dra hab. Przemysława Deszczyńskiego, prof. nadzw. UEP.

¹ *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Third Edition, OECD, Paris 1996, s. 8.

o najwyższym PKB per capita. Wybór do szczegółowej analizy inwestycji zagranicznych RFN, spośród innych ulokowanych w naszym kraju, wynika z ich istotnego znaczenia dla Polski jako kraju przyjmującego.

Rozpoczęcie analizy od 1998 r. związane jest z wprowadzeniem nowego podziału administracyjnego², natomiast zakończenie analizy na 2006 r. związane jest bezpośrednio z dostępnością danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Ze względu na ograniczoną dostępność danych statystycznych dotyczących niemieckich BIZ w Polsce, w niniejszym opracowaniu korzystano z danych GUS, które dotyczą podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego niezależnie od jego wielkości, struktury i udziału w kapitale podstawowym. Dla podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego działających w dziale ubezpieczeń wykorzystano dane przygotowane przez Komisję Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych (KNUiFE), a następnie przez Komisję Nadzoru Finansowego (KNF). Dla banków bazowano z kolei na raportach Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego.

1. Struktura przestrzenna BIZ w Polsce według województw³

Skumulowane wartości BIZ w Polsce w poszczególnych latach 1998–2006 wykazują istotną koncentrację. W badanych latach na czołowych pozycjach pod względem wartości inwestycji zagranicznych pozostawały województwa: mazowieckie, wielkopolskie, małopolskie, dolnośląskie oraz śląskie. Łącznie przyciągnęły one do końca 2006 r. 115790,6 mln PLN, co stanowiło ponad 85% całkowitych inwestycji w naszym kraju (por. tab. 1). Dla porównania, analogiczny wskaźnik na koniec 1998 r. oraz w 2002 r. wyniósł odpowiednio 82,2% oraz 86,7%.

Na pierwszym miejscu w całym badanym okresie znajdowało się województwo mazowieckie z udziałem wynoszącym odpowiednio 57,3% na koniec 1998 r., 60,0% na koniec 2002 r. oraz 52,3% na koniec 2006 r.

² Wprowadzenie nowego podziału terytorialnego nastąpiło 1 stycznia 1999 r. na mocy ustawy z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (DzU z 1998 r. nr 96, poz. 603 z późn. zm.). W celu zapewnienia porównywalności dane GUS według nowego podziału terytorialnego opublikowano już według stanu na 31 grudnia 1998 r.

³ Analizowane w artykule inwestycje BIZ, określane również jako „BIZ ogółem”, obejmują wszystkie BIZ ulokowane w Polsce, łącznie z inwestycjami pochodzącymi z RFN.

Tabela 1. Skumulowana wartość kapitału zagranicznego w Polsce (w mln PLN) oraz jego struktura według województw w latach 1998, 2002 oraz 2006

Województwo	1998	2002	2006	1998	2002	2006
	mln PLN			%		
Dolnośląskie	1239,6	5080,6	12814,2	3,5	5,1	9,4
Kujawsko-pomorskie	507,8	893,0	1676,2	1,4	0,9	1,2
Lubelskie	431,7	420,9	653,5	1,2	0,4	0,5
Lubuskie	563,3	1154,4	1334,7	1,6	1,1	1,0
Łódzkie	1061,2	2361,2	3173,4	3,0	2,3	2,3
Małopolskie	1952,4	8017,1	11612,5	5,5	8,0	8,6
Mazowieckie	20496,1	60309,8	70937,0	57,3	60,0	52,3
Opolskie	571,0	1125,1	1269,9	1,6	1,1	0,9
Podkarpackie	509,8	1025,0	1568,1	1,4	1,0	1,2
Podlaskie	158,8	369,0	213,2	0,4	0,4	0,2
Pomorskie	1028,1	2494,9	3950,7	2,9	2,5	2,9
Śląskie	2661,5	6154,0	9843,3	7,4	6,1	7,3
Świętokrzyskie	500,9	1634,6	2960,2	1,4	1,6	2,2
Warmińsko-mazurskie	376,1	793,2	1440,6	1,1	0,8	1,1
Wielkopolskie	3073,9	7634,5	10583,7	8,6	7,6	7,8
Zachodniopomorskie	659,0	1132,7	1703,7	1,8	1,1	1,3
Ogółem	35791,3	100599,9	135734,8	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1998 r.*, GUS, Warszawa 1999, s. 60; *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2002 r.*, GUS, Warszawa 2003, s. 25; *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007, s. 36; *Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006. Informacje o zakładach ubezpieczeń (tablice 40 i 54)*, KNF, www.knf.gov.pl; *Informacja o akcjonariuszach zakładów ubezpieczeń 2002 r. (tablice A.1, A.2, A.9, A.10)*, KNUiFE, www.knf.gov.pl; *Bilansowe wyniki finansowe banków w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007, s. 30; *Sytuacja finansowa banków w 2002 r. Synteza*, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego 2003, www.knf.gov.pl, s. 68-70; *Sytuacja finansowa banków w 1999 r. Synteza*, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego 2000, www.knf.gov.pl; *Lista Monetarnych Instytucji Finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej (31.12.2008)*, Narodowy Bank Polski, www.nbp.pl; strony internetowe poszczególnych banków, raporty roczne, informacje z dziennika Rzeczypospolita, wyciągi z Krajowego Rejestru Sądowego (dane dotyczące udziału kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym oraz wysokości kapitału podstawowego banków, dane dotyczące siedzib poszczególnych podmiotów działających w dziale ubezpieczeń i bankowości).

Powyższe dane świadczą o dużym potencjale tego regionu pozwalającym na absorpcję kapitału w postaci BIZ. Warto też zwrócić

uwagę na około półtorakrotnie większy udział kapitału w ujęciu wartościowym niż pod względem liczby działających na jego obszarze podmiotów zagranicznych⁴. Tłumaczyć to można skupieniem w obrębie województwa inwestycji o znacznym jednostkowym zaangażowaniu kapitałowym.

Według stanu na koniec 2006 r. województwa dolnośląskie i małopolskie uplasowały się na drugim i trzecim miejscu pod względem wartości inwestycji zagranicznych. Przyciągnęły one do tego momentu odpowiednio 12814,2 mln PLN i 11612,5 mln PLN, tj. 9,4% oraz 8,6% ich łącznej wartości w Polsce (por. tab. 1). Dla województwa dolnośląskiego udział ten zwiększył się z 3,5% na koniec 1998 r. do 9,4% na koniec 2006 r. Analogiczną zmianę zaobserwować można w odniesieniu do województwa małopolskiego. Udział w inwestycjach ogółem wzrósł bowiem z 5,5% na koniec 1998 r., przez 8,0% w 2002 r. do 8,6% na koniec 2006 r. Jednocześnie dla województwa małopolskiego zaobserwować można analogiczną tendencję jak w przypadku województwa mazowieckiego, tj. zlokalizowanie na jego obszarze inwestycji o znacznym jednostkowym zaangażowaniu kapitałowym⁵.

W całym badanym okresie istotną rolę, pod względem wielkości kapitału zagranicznego na ich terenie, odgrywały również województwa wielkopolskie i śląskie. Na koniec 2006 r., w związku z relatywnie większymi inwestycjami poczynionymi na obszarze województw dolnośląskiego i małopolskiego, uplasowały się one dopiero na czwartej i piątej pozycji z udziałami w BIZ ogółem wynoszącymi 7,8% oraz 7,3%. Na koniec 1998 r. zajmowały one odpowiednio drugie i trzecie, a na koniec 2002 r. trzecie i czwarte miejsce.

⁴ Obliczenia własne na podstawie danych GUS: *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r.*, op.cit., s. 36; *Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006...*, op.cit.; *Bilansowe wyniki finansowe banków w 2006 r.*, op.cit., s. 30; *Lista Monetarnych Instytucji Finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej (31.12.2008)*, op.cit.; strony internetowe poszczególnych banków, raporty roczne, informacje z dziennika Rzeczpospolita, wyciągi z Krajowego Rejestru Sądowego (dane dotyczące udziału kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym oraz wysokości kapitału podstawowego banków, dane dotyczące siedzib poszczególnych podmiotów działających w dziale ubezpieczeń i bankowości).

⁵ Ibidem. W przypadku województwa małopolskiego udział kapitału w ujęciu wartościowym jest około półtorakrotnie większy niż w ujęciu ilościowym (pod względem liczby podmiotów zagranicznych działających na jego obszarze). Dla województwa dolnośląskiego udział w ujęciu ilościowym jest natomiast nieznacznie wyższy od wartościowego.

Najmniej kapitału zagranicznego przyciągnęły województwa podlaskie i lubelskie – zaledwie 0,7% wartości ogółu kapitału zagranicznego w Polsce. O niskiej efektywności przyciągania inwestycji zagranicznych można również mówić w odniesieniu do województw: opolskiego, lubuskiego, warmińsko-mazurskiego, podkarpackiego, kujawsko-pomorskiego i zachodniopomorskiego. Ich udział wyniósł zaledwie 6,7%.

Biorąc z kolei pod uwagę kryterium największej liczby spółek z kapitałem zagranicznym, poza województwem mazowieckim (33,2% spółek z udziałem kapitału zagranicznego działających w Polsce na koniec 2006 r.), wyróżniły się: dolnośląskie, śląskie, wielkopolskie, z udziałami wynoszącymi odpowiednio 10,9%, 9,4% oraz 7,9%⁶. Są to więc te same obszary, które znajdowały się na czołowych pozycjach pod względem wartości inwestycji zagranicznych ulokowanych na ich terenie.

Zróznicowanie przestrzenne BIZ w Polsce uwarunkowane jest wieloma czynnikami, przede wszystkim stopniem rozwoju regionu i dostępnością poszukiwanych zasobów⁷. Oceniając atrakcyjność inwestycyjną województw, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR) kierował się takimi kryteriami jak: dostępność transportowa, zasoby pracy, chłonność rynku, infrastruktura gospodarcza i społeczna, poziom rozwoju gospodarczego, stan środowiska, poziom bezpieczeństwa powszechnego oraz aktywność województw wobec inwestorów. Na tej podstawie najwyższe noty otrzymały województwa: śląskie, mazowieckie i dolnośląskie, a następnie małopolskie i wielkopolskie⁸. Wymienione województwa, wyróżnione ze względu na atrakcyjność inwestycyjną, były więc jednocześnie największymi odbiorcami BIZ.

Co więcej, zaobserwować można lokalizację spółek z udziałem kapitału zagranicznego głównie w największych aglomeracjach miejskich oraz dużych miastach, przy znikomym ich udziale w mniejszych miejscowościach, szczególnie położonych w najsłabszych ekonomicznie

⁶ Ibidem.

⁷ K. Przybylska, *Determinanty zagranicznych inwestycji bezpośrednich w teorii ekonomicznej. Empiryczna weryfikacja czynników lokalizacji zagranicznych inwestycji bezpośrednich w Czechach, Polsce i na Węgrzech*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 44-45.

⁸ *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, red. T. Kalinowski, IBnGR, Gdańsk 2006, s. 95.

województwach⁹. Najwięcej inwestycji ulokowano w Warszawie, aglomeracji katowickiej, Poznaniu, Wrocławiu, Trójmieście, Łodzi i Krakowie¹⁰, które należą, zgodnie z badaniami IBnGR, do najbardziej atrakcyjnych dla inwestorów podregionów Polski¹¹. Zgodnie ze wspomnianymi badaniami działalność zaawansowaną technologicznie oraz usługową najlepiej lokować w Warszawie, Wrocławiu, Katowicach, Krakowie, Poznaniu i ich okolicach. Z punktu widzenia lokowania pozostałej działalności przemysłowej najatrakcyjniejszymi są natomiast podregiony centralny śląski, rybnicko-jastrzębski, jeleniogórsko-wałbrzyski, bielskobialski oraz legnicki, tj. Katowice, Rybnik, Jelenia Góra, Wałbrzych, Bielsko-Biała, Legnica oraz ich okolice¹². Lokalizowanie firm, w tym w szczególności siedzib spółek z kapitałem zagranicznym, w największych ośrodkach miejskich wynika głównie z ich potencjału naukowo-badawczego, wysokich kwalifikacji siły roboczej oraz dogodnych połączeń komunikacyjnych¹³. Nie bez znaczenia jest również dostępność wolnych obiektów produkcyjnych, magazynowych i biurowych oraz bliskość dużego rynku zbytu¹⁴. Warto również zwrócić uwagę, że metropolie rozwijają się szybciej niż województwa, do których należą¹⁵.

⁹ Z. Chrupek, *Stan zagranicznych inwestycji bezpośrednich w Polsce w: Kapitał zagraniczny w Polsce. Warunki działania*, red. Z. Sadowski, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 109; Do takich wniosków prowadzi również analiza lokalizacji firm znajdujących się na *Liście Największych Zagranicznych Inwestorów w Polsce (List of major foreign investors in Poland)*, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych (PAIiIZ), Warszawa 2007.

¹⁰ Wnioski na podstawie analizy *Listy Największych...*, op. cit.

¹¹ Wymienione miasta i aglomeracje zostały uznane za najbardziej atrakcyjne dla inwestorów również w raporcie przygotowanym przez miesięcznik Forbes (M. Krukowska, *Inwestycyjne strzały w dziesiątkę*, Forbes nr 12/2007, Warszawa 2007, s. 85.)

¹² *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit., s. 6-7. Ocena podregionów IBnGN została sformułowana na podstawie analogicznych wskaźników cząstkowych, jak w przypadku oceny atrakcyjności inwestycyjnej województw.

¹³ W. Dziemianowicz, B. Jałowiecki, *Polityka miejska a inwestycje zagraniczne w polskich metropoliach*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004, s. 10. Zgodnie z badaniem przeprowadzonym przez CBR INDICATOR na zlecenie PAIiIZ najistotniejszym czynnikiem wpływającym na decyzje o lokalizacji inwestycji w danym regionie kraju jest dostępność siły roboczej. Istotne znaczenie przypisuje się nie tylko odpowiednim kwalifikacjom pracowników, ale też kosztom pracy. Źródło: *Opinie inwestorów zagranicznych o warunkach działalności w Polsce*, PAIiIZ, Warszawa 2005, s. 3.

¹⁴ A. Skwierczyński, *Struktura napływu inwestycji zagranicznych w ujęciu przestrzennym w: Kapitał zagraniczny. Wyzwania i szanse*, red. I. Michałków, Warszawa 2004, s. 98.

¹⁵ W. Dziemianowicz, B. Jałowiecki, *Polityka miejska...*, op.cit., s. 13.

Nierównomierne przestrzenne rozmieszczenie BIZ w Polsce należy ocenić negatywnie, szczególnie, że oczekiwania z nim związane obejmują zmniejszenie dysproporcji rozwojowych pomiędzy regionami. Obecnie istotna wartościowo część inwestycji została zlokalizowana na obszarach najlepiej rozwiniętych, cechujących się najlepszymi wskaźnikami ekonomicznymi, a tym samym najbardziej atrakcyjnych dla inwestorów. Województwa najsłabiej uprzemysłowione, na których utrzymuje się wysokie bezrobocie zwykle nie przyciągają uwagi podmiotów zagranicznych, pomimo dużego zapotrzebowania na kapitał. Może to skutkować wystąpieniem efektu dualizmu gospodarczego¹⁶, objawiającego się pogłębieniem dysproporcji w rozwoju województw.

2. Struktura niemieckich BIZ w Polsce według województw

Niemieckie BIZ na koniec 2006 r. wyniosły 22442,5 tys. PLN, tj. stanowiły 16,5% łącznej wartości inwestycji ulokowanych w Polsce (por. tab. 2). Tak znaczne zaangażowanie kapitałowe sprawiło, że Niemcy uplasowały się na trzeciej pozycji, tuż za Holandią i Francją, pod względem wartości BIZ w naszym kraju. Wysoka wartość kapitału zagranicznego z RFN w Polsce oznacza w praktyce, że szczególnie ważną staje się analiza jego rzeczywistego wpływu na gospodarkę kraju, uwzględniająca rozmieszczenie terytorialne oraz stopień jego koncentracji według województw.

Do końca 2006 r. najatrakcyjniejsze dla inwestorów z RFN okazały się województwa: mazowieckie, wielkopolskie i dolnośląskie. Skupiły one na swoim obszarze kapitał o wielkości równej odpowiednio 7330,0 mln PLN, 4588,9 mln PLN oraz 4252,3 mln PLN, tj. łącznie ponad 72% niemieckich BIZ w Polsce (por. tab. 2). Kolejne miejsca pod względem wartości inwestycji RFN zajęły województwa: śląskie, pomorskie i opolskie. Najmniejszą popularnością cieszyły się natomiast województwa: lubelskie, podlaskie, jak również warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie. Łącznie, wartość niemieckich inwestycji na ich obszarze wyniosła 2,2%. Opisane rozmieszczenie niemieckich BIZ w Polsce świad-

¹⁶ Efekt dualizmu gospodarczego został wymieniony jako jedno z potencjalnych zagrożeń związanych z napływem kapitału zagranicznego dla kraju przyjmującego w *hipotetycznym bilansie korzyści i strat dla polskiej gospodarki* autorstwa Przemysława Deszczyńskiego. Źródło: P. Deszczyński, *Building the image of foreign company – the case of Henkel*, w: *PR's Contribution to Transition in Central and Eastern Europe – research and practice*, red. R. Ławniczak, Wyd. Printer, Poznań 2001, s. 87-90.

czy o skłonności do wyboru lokalizacji w zachodniej części kraju i, podobnie jak wszystkie inwestycje łącznie, w regionach najlepiej rozwiniętych, jednocześnie najbardziej atrakcyjnych pod względem inwestycyjnym.

Tabela 2. Skumulowana wartość kapitału niemieckiego w Polsce (w mln PLN) oraz jego struktura według województw w latach 1998, 2002 oraz 2006

Województwo	1998	2002	2006	1998	2002	2006
	mln PLN			%		
Dolnośląskie	640,4	1739,5	4252,3	8,2	8,6	18,9
Kujawsko-pomorskie	99,6	343,2	419,1	1,3	1,7	1,9
Lubelskie	13,3	66,9	123,4	0,2	0,3	0,5
Lubuskie	151,9	191,1	252,8	1,9	0,9	1,1
Łódzkie	315,6	567,8	499,0	4,0	2,8	2,2
Małopolskie	414,6	1255,7	620,0	5,3	6,2	2,8
Mazowieckie	3481,9	10299,5	7330,0	44,5	50,9	32,7
Opolskie	265,9	473,5	633,1	3,4	2,3	2,8
Podkarpackie	43,5	184,8	470,3	0,6	0,9	2,1
Podlaskie	48,1	84,4	36,0	0,6	0,4	0,2
Pomorskie	194,8	781,6	967,8	2,5	3,9	4,3
Śląskie	805,8	1301,9	1458,4	10,3	6,4	6,5
Świętokrzyskie	73,4	205,2	175,1	0,9	1,0	0,8
Warmińsko-mazurskie	68,9	121,8	159,4	0,9	0,6	0,7
Wielkopolskie	1006,7	2249,5	4588,9	12,9	11,1	20,4
Zachodniopomorskie	192,6	376,4	457,0	2,5	1,9	2,0
Ogółem	7817,0	20242,7	22442,5	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1998 r.*, op.cit., s. 61; *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2002 r.*, op.cit., s. 36; *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r.*, op.cit., s. 47; *Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006...*, op.cit.; *Informacja o akcjonariuszach zakładów ubezpieczeń 2002 r.*, op. cit.; *Bilansowe wyniki finansowe banków w 2006 r.*, op.cit., s. 30; *Sytuacja finansowa banków w 2002 r. Synteza*, op. cit.; *Sytuacja finansowa banków w 1999 r. Synteza*, op.cit.; *Lista Monetarnych Instytucji Finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej (31.12.2008)*, op.cit.; strony internetowe poszczególnych banków, raporty roczne, informacje z dziennika Rzeczpospolita, wyciągi z Krajowego Rejestru Sądowego (dane dotyczące udziału kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym oraz wysokości kapitału podstawowego banków, dane dotyczące siedzib poszczególnych podmiotów działających w dziale ubezpieczeń i bankowości).

Analiza zmian rozmieszczenia inwestycji RFN w Polsce w okresie 1998–2006 wskazuje na zdecydowane zmniejszenie ich udziału w Warszawie i okolicy, przy istotnym zwiększeniu ich udziału na zachodzie kraju. Udział niemieckich BIZ ulokowanych na obszarze województwa mazowieckiego wynosił 44,5% na koniec 1998 r., przez 50,9% na koniec 2002 r., aby na koniec 2006 r. osiągnąć poziom 32,7%. Podobna sytuacja miała miejsce w województwie śląskim, przy czym w poszczególnych latach udziały kształtowały się na niższym poziomie, tj. odpowiednio 10,3%, 6,4% oraz 6,5%. Nasi zachodni sąsiedzi szczególnie docenili lokalizacje na obszarze województw wielkopolskiego oraz dolnośląskiego. Na początku omawianego okresu stanowiły one odpowiednio 12,9% i 8,2% wartości inwestycji RFN w Polsce, podczas gdy na koniec 2006 r. udziały te kształtowały się już na poziomie 20,4% oraz 18,9%. Udział niemieckiego kapitału zagranicznego w najsłabiej rozwiniętych obszarach nie uległ natomiast istotnym zmianom w latach 1998–2006, co z punktu widzenia kraju przyjmującego było najbardziej oczekiwane.

Różnice w rozmieszczeniu niemieckich BIZ potwierdza również analiza wartości inwestycji per capita, tj. w relacji do liczby mieszkańców poszczególnych województw. Czołowe miejsca zajęły bowiem województwa dolnośląskie, wielkopolskie oraz mazowieckie, z odpowiednio 1,48, 1,41 oraz 1,35 tys. PLN per capita¹⁷. Są to te same województwa, które przyciągnęły największą wartość kapitału zagranicznego z RFN ogółem. Na kolejnych miejscach znalazły się województwa opolskie, pomorskie oraz śląskie.

Przyczyn nierównomierności rozłożenia niemieckich inwestycji w Polsce upatrywać można w szeregu czynników. Kluczowe znaczenie przypisać można bliskości, a tym samym relatywnej szybkości dojazdu

¹⁷ Obliczenia własne na podstawie danych GUS: *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007, s. 19, 47. *Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006...*, op.cit.; *Lista Monetarnych Instytucji Finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej (31.12.2008)*, op.cit.; strony internetowe poszczególnych banków, raporty roczne, informacje z dziennika Rzeczpospolita, wyciągi z Krajowego Rejestru Sądowego (dane dotyczące udziału kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym oraz wysokości kapitału podstawowego banków, dane dotyczące siedzib poszczególnych podmiotów działających w dziale ubezpieczeń i bankowości); *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym*, GUS, Warszawa 2008, s. 19.

z Niemiec do spółki¹⁸ oraz związanym z tym niższym kosztem transportu, następnie skali rozwoju regionu i dostępności poszukiwanych zasobów. Rola pierwszego z czynników wynika przede wszystkim z sąsiedztwa obu krajów. Atrakcyjność inwestycyjną regionów wynikającą z ich sytuacji gospodarczej można z kolei postrzegać jako kwestię mającą znaczenie dla szerszego kręgu przedsiębiorstw podejmujących decyzję o ekspansji na polski rynek. Spośród pięciu województw, którym IBnGR przyznał najwyższe noty, a mianowicie śląskiego, mazowieckiego, dolnośląskiego, małopolskiego i wielkopolskiego¹⁹, aż w czterech ulokowano najwięcej niemieckich BIZ (poza małopolskim). Dodatkowo, na preferencję wyboru zachodniej części kraju na lokalizację działalności wpływa lepszy poziom infrastruktury, wynikający jeszcze w istotnym stopniu z uwarunkowań historycznych. Spostrzeżenia te mogą potwierdzać wpływ stopnia rozwoju regionu na decyzję o lokalizacji na jego obszarze działalności przez przedsiębiorców zza Odry. Przykładem wpływu poszukiwanych zasobów na lokalizację firm jest też kwestia dostępności kadry, szczególnie kierowniczej, dysponującej odpowiednimi kwalifikacjami. Wśród wymagań dużą rolę w przypadku inwestorów z RFN odgrywa znajomość języka niemieckiego²⁰.

Z jednej strony, nierównomierność rozmieszczenia inwestycji niemieckich może być negatywnie oceniona ze względu na skłonność niemieckich przedsiębiorców do wyboru regionów posiadających lepszą infrastrukturę, o niższym poziomie bezrobocia i relatywnie mniejszym, choć wciąż wysokim zapotrzebowaniu na kapitał. Lokalizacja działalności na obszarach lepiej rozwiniętych i nowocześniejszych umożliwia jeszcze bardziej dynamiczne zmiany na tych terenach, pozostawiając jednocześnie słabsze gospodarczo województwa bez koniecznego dla ich rozwoju kapitału. Skutkuje to z kolei dalszym pogłębianiem się różnic pomiędzy poszczególnymi województwami i zmniejsza szanse obszarów słabszych gospodarczo. Z drugiej jednak strony, należy mieć na uwadze cel prowadzenia działalności gospodarczej. Inwestorzy zagraniczni kierują się rachunkiem ekonomicznym przy podejmowaniu decyzji o ulokowaniu BIZ na terenie Polski, w tym biorą pod uwagę stopień rozwoju regionu (np. istnienie oraz stan infrastruktury drogowej), gdyż ma on

¹⁸ H. J. Ginsburg, *Lockende Märkte*, Die Wirtschaftswoche nr 38/2000, Düsseldorf 2000, s. 52.

¹⁹ *Atrakcyjność inwestycyjna województw...*, op.cit., s. 95.

²⁰ H. J. Ginsburg, *Lockende Märkte*, op.cit., s. 52.

bezpośrednie przełożenie na osiągnięte wyniki. Rolą rządu polskiego jest natomiast ochrona interesów kraju, m.in. poprzez regulacje prawne dotyczące warunków funkcjonowania podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego, jak również aktywizowanie tych podmiotów przez tworzenie warunków zachęcających do lokowania kapitału²¹. Polityka ta powinna wpływać na wyrównanie zbyt dużych różnic w rozmieszczeniu zagranicznych przedsiębiorstw, uwzględniając w szczególności obszary zagrożone bezrobociem oraz o niskim poziomie produktu krajowego brutto na mieszkańca.

3. Niemieckie BIZ na tle ogółu BIZ w Polsce – analiza według województw

Dotychczasowa, przedstawiona powyżej, analiza ujawniła skupienie istotnej wartościowo części BIZ w zaledwie kilku województwach. Analogiczny wniosek został sformułowany w odniesieniu do inwestycji pochodzących z RFN. Weryfikacja hipotezy o pozytywnym wpływie niemieckich BIZ na zmniejszenie przestrzennej koncentracji inwestycji zagranicznych w województwach o najwyższym PKB per capita wymaga zbadania ich rozmieszczenia na tle ogółu spółek z udziałem kapitału zagranicznego.

Rozmieszczenie niemieckich BIZ na koniec 2006 r. w najbardziej atrakcyjnych województwach Polski na tle pozostałych zagranicznych inwestorów wskazuje przede wszystkim na ich znacznie mniejszy udział w województwie mazowieckim. Wyniósł on odpowiednio prawie 33% w porównaniu do nieco ponad 52% dla ogółu inwestycji (por. tab. 3). Analogiczna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do województwa małopolskiego. Odpowiednie wskaźniki wyniosły w tym przypadku około 3% oraz prawie 9%.

²¹ Za przykład takiego działania można uznać tworzenie specjalnych stref ekonomicznych, na terenie których przedsiębiorcy, zarówno krajowi, jak i zagraniczni, spełniający określone wymagania oraz posiadający zezwolenie wydane przez ministra właściwego do spraw gospodarki korzystają ze specjalnych przywilejów. Inwestorzy ci mogą uzyskać m.in. zwolnienie z płacenia podatków dochodowych oraz od nieruchomości. Przestrzenna lokalizacja specjalnych stref ekonomicznych była przedmiotem badania przeprowadzonego przez A. Cieślaka. Por. A. Cieślak, *Geografia inwestycji zagranicznych. Przyczyny i skutki lokalizacji spółek z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 95-104.

Tabela 3. Struktura skumulowanego zagranicznego oraz niemieckiego kapitału zainwestowanego w Polsce na dzień 31.12.2006 oraz udział niemieckiego kapitału zagranicznego zainwestowanego w Polsce w kapitale zagranicznym ogółem według województw (w %).

Województwo	Udział kapitału zagranicznego ogółem* w %	Udział kapitału niemieckiego w %	Różnica (punkty proc.)	Udział kapitału niemieckiego zainwestowanego w Polsce w kapitale zagranicznym ogółem*
Dolnośląskie	9,4	18,9	9,5	33,2
Kujawsko-pomorskie	1,2	1,9	0,6	25,0
Lubelskie	0,5	0,5	0,1	18,9
Lubuskie	1,0	1,1	0,1	18,9
Łódzkie	2,3	2,2	-0,1	15,7
Małopolskie	8,6	2,8	-5,8	5,3
Mazowieckie	52,3	32,7	-19,6	10,3
Opolskie	0,9	2,8	1,9	49,9
Podkarpackie	1,2	2,1	0,9	30,0
Podlaskie	0,2	0,2	0,0	16,9
Pomorskie	2,9	4,3	1,4	24,5
Śląskie	7,3	6,5	-0,8	14,8
Świętokrzyskie	2,2	0,8	-1,4	5,9
Warmińsko-mazurskie	1,1	0,7	-0,4	11,1
Wielkopolskie	7,8	20,4	12,6	43,4
Zachodniopomorskie	1,3	2,0	0,8	26,8
Ogółem	100,0	100,0	0,0	16,5

* Kapitał zagraniczny włącznie z kapitałem niemieckim

Źródło: jak w tabelach 1 oraz 2.

W przypadku dwóch województw, wielkopolskiego i dolnośląskiego, udział inwestycji niemieckich był z kolei istotnie wyższy niż udział BIZ ogółem. Dla województwa wielkopolskiego odpowiednie udziały wyniosły 20,4% oraz 7,8%, a dla województwa dolnośląskiego 18,9% oraz 9,4%.

Z przedstawionych powyżej stwierdzeń wynika, że inwestycje RFN ulokowane są w większym stopniu w zachodniej części kraju niż BIZ ogółu inwestorów. Dotyczy to głównie województwa wielkopolskiego.

skiego oraz dolnośląskiego, głównie ze względu na bliskość położenia względem Niemiec, która wpływa m.in. na zmniejszenie kosztów i czasu transportu produktów czy surowców, jak również na szybkość dotarcia do siedziby ulokowanej na terenie Polski. Istotne znaczenie odgrywa również wysoka atrakcyjność wymienionych obszarów, biorąc od uwagę stopień ich rozwoju, która stanowi istotny bodziec do podejmowania ekspansji kapitałowej dla wszystkich inwestorów. Jednocześnie niemieckie BIZ wpłynęły na zmniejszenie i tak bardzo wysokiego udziału ogółu inwestycji zagranicznych w regionie stołecznym, z uwagi na niższe procentowe zaangażowanie inwestorów z RFN na tym obszarze. O zmniejszeniu dysproporcji w rozlokowaniu kapitału zagranicznego w wyniku niższych lokat naszych zachodnich sąsiadów niż ogółu inwestorów można mówić również w odniesieniu do województwa małopolskiego (por. tab. 3). Szczególnie istotna jest jednak konkluzja, że udziały kapitału niemieckiego na obszarach najslabiej rozwiniętych, o relatywnie niskich BIZ, odpowiadały najczęściej co najmniej udziałom zanotowanym dla ogółu inwestorów²².

Pozytywny wpływ działalności lokacyjnej niemieckich inwestorów na stopień koncentracji BIZ w województwach o najwyższym PKB per capita potwierdza wysokość wskaźników koncentracji Lorenza według stanu na koniec 2006 r. Wskaźnik ten przyjmuje wartości od zera do jeden, które oznaczają odpowiednio brak koncentracji lub koncentrację całkowitą. Jego wartość dla ogółu BIZ w Polsce kształtowała się na poziomie 0,64²³, co potwierdza występowanie znacznej koncentracji BIZ w Polsce. Dane przedstawione w tabeli 4 wskazują, że jest to skupienie w województwach o najwyższych poziomach PKB per capita. Analogiczną analizę przeprowadzono dla ogółu inwestycji po wyłączeniu kapitału pochodzącego z RFN. Wskaźnik koncentracji Lorenza kształtował się w tym przypadku na poziomie 0,72, co pozwala potwierdzić hipotezę postawioną w artykule o pozytywnym wpływie BIZ z RFN ulokowanych w Polsce na zmniejszenie przestrzennej koncentracji inwestycji zagranicznych w województwach o najwyższym PKB per capita.

²² Tylko dla województwa świętokrzyskiego, warmińsko-mazowieckiego i łódzkiego udziały te były niższe o odpowiednio 1,4, 0,4 oraz 0,1 punktu procentowego (por. tab. 3).

²³ Obliczenia własne na podstawie danych z tabel 1 i 2 oraz *Rocznika statystycznego województw (Rocznik statystyczny województw 2008, GUS, Warszawa 2008, s. 84)*.

Tabela 4. Struktura skumulowanego kapitału zagranicznego zainwestowanego w Polsce na dzień 31.12.2006 według województw oraz według PKB per capita (w mln PLN oraz %)

Województwo	PKB per capita	Skumulowana wartość kapitału zagranicznego zainwestowanego w Polsce			
		ogółem	ogółem bez RFN	ogółem	ogółem bez RFN
		mln PLN		%	
Lubelskie	18799,5	653,5	530,1	0,5	0,5
Podkarpackie	19024,2	1568,1	1097,8	1,6	1,4
Podlaskie	20396,2	213,2	177,2	1,8	1,6
Warmińsko-mazurskie	21004,7	1440,6	1281,2	2,9	2,7
Świętokrzyskie	21130,1	2960,2	2785,1	5,0	5,2
Opolskie	22346,6	1269,9	636,8	6,0	5,7
Małopolskie	24110,6	11612,5	10992,5	14,5	15,4
Kujawsko-pomorskie	24301,0	1676,2	1257,1	15,8	16,6
Lubuskie	24733,3	1334,7	1081,9	16,7	17,5
Zachodniopomorskie	25324,4	1703,7	1246,7	18,0	18,6
Łódzkie	25521,0	3173,4	2674,4	20,3	21,0
Pomorskie	27372,7	3950,7	2982,9	23,2	23,6
Wielkopolskie	29278,5	10583,7	5994,8	31,0	28,9
Śląskie	29497,0	9843,3	8384,9	38,3	36,3
Dolnośląskie	29738,7	12814,2	8561,9	47,7	43,9
Mazowieckie	44381,4	70937,0	63607,0	100,0	100,0
Ogółem	–	135734,8	113292,3	–	–

Źródło: jak w tabelach 1 i 2 oraz *Rocznik statystyczny województw 2008*, op.cit., s. 84.

Dane zawarte w tabeli 3 pozwalają na analizę udziału niemieckich BIZ w całkowitych zagranicznych inwestycjach na obszarze poszczególnych województw. Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął w województwie opolskim i wielkopolskim, stanowiąc odpowiednio aż 49,9% i 43,4% ulokowanego kapitału zagranicznego. Istotny udział, wynoszący co najmniej czwartą część inwestycji zagranicznych na danym obszarze, wystąpił również w województwie dolnośląskim, podkarpackim, zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim. Uwagę zwraca przede wszystkim stosunkowo niski udział niemieckich BIZ w województwie mazowieckim (10,3%). Powyższa analiza jest kolejnym już potwierdzeniem preferencji wyboru przez niemieckich przedsiębiorców zachodniej

części kraju na lokalizację działalności gospodarczej²⁴. Pozytywnie należy ocenić fakt, że na większości najslabiej rozwiniętych obszarów lub tych, które nie zdołały przyciągnąć znacznych wartości BIZ udział inwestycji pochodzących z Niemiec przekraczał średni udział tych lokat w całkowitym kapitale zagranicznym zainwestowanym w Polsce, tj. 16,5%.

Dokonując analizy rozmieszczenia niemieckich BIZ na tle ogółu lokat należy wreszcie zwrócić uwagę na znaczną liczbę podmiotów z udziałem kapitału RFN. Pod względem ilości podmiotów z udziałem tego kapitału są oni niekwestionowanym liderem z udziałem wynoszącym 31,7% (udział Holandii, która zajęła drugą pozycję, wyniósł prawie trzy razy mniej, tj. 10,8%)²⁵. Tak duża liczba działających podmiotów przełożyła się na niską jednostkową wartość inwestycji pochodzących z RFN, która wyniosła na koniec 2006 r. 3,9 mln PLN w porównaniu do średniego poziomu wszystkich BIZ w Polsce wynoszącego 7,5 mln PLN²⁶, a wynikała głównie z ostrożności przy podejmowaniu decyzji o ekspansji kapitałowej w Polsce, typowej dla zarządów niemieckich koncernów. Niewielkie rozmiary poszczególnych inwestycji pozwalają ograniczyć ryzyko dla spółki-matki lokującej kapitał, stwarzając jednocześnie przyjazny klimat dla inwestycji. Powszechnie przyjęło się bowiem uważać, że przedsiębiorstwa małe i średnie nie uzależniają od obcego kapitału gospodarki kraju przyjmującego²⁷. Znaczna liczba podmiotów z udziałem kapitału niemieckiego pozwala na większe rozproszenie

²⁴ Malejące z zachodu na wschód zaangażowanie firm niemieckich potwierdzone zostało również w badaniach ankietowych skierowanych do przedsiębiorstw przemysłowych z udziałami kapitału niemieckiego. Stwierdzono w nich preferencje wyboru na lokalizację lepiej rozwiniętych rejonów, takich jak województwo wielkopolskie, dolnośląskie i opolskie, jak również małe zainteresowanie inwestycjami w bezpośrednim pograniczu. Podobne, choć jeszcze bardziej nasilone zróżnicowanie, określono w odniesieniu do poziomu zatrudnienia. Por. B. Domański, *Kapitał zagraniczny w przemyśle Polski. Prawidłowości rozmieszczenia, uwarunkowania i skutki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, s. 377-378.

²⁵ Obliczenia własne na podstawie danych GUS: *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r.*, op.cit., s. 36, 42; *Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006...*, op.cit.; *Sytuacja finansowa banków w 2006 roku. Synteza*, Warszawa 2007, s. 38-39, www.knf.gov.pl; *Bilansowe wyniki finansowe banków w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007, s. 30.

²⁶ Ibidem.

²⁷ P. Deszczyński, *Inwestycje bezpośrednie RFN w Polsce w okresie transformacji*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, rok LXVI, zeszyt 1/2004, s. 86.

kapitału RFN na terenie poszczególnych województw oraz na wybór lokalizacji poza głównymi aglomeracjami, co pomaga w zmniejszaniu koncentracji BIZ na najlepiej rozwiniętych obszarach Polski.

Podsumowanie

Inwestorzy z RFN nie byli skłonni do lokowania istotnego wartościowo kapitału w regionach najsłabiej rozwiniętych, o najgorszych wskaźnikach ekonomicznych oraz wykazywali zdecydowaną preferencję wyboru zachodniej, generalnie lepiej rozwiniętej części kraju na lokalizację swojej działalności. Pomimo powyższych spostrzeżeń, analiza przedstawiona w niniejszym artykule pozwoliła potwierdzić hipotezę o pozytywnym wpływie niemieckich BIZ na zmniejszenie przestrzennej koncentracji inwestycji zagranicznych w województwach o najwyższym PKB per capita. Było to możliwe głównie dzięki relatywnie niskim inwestycjom w województwie mazowieckim i małopolskim. Lepsze efekty, biorąc pod uwagę łagodzenie dysproporcji w rozwoju regionów, można by osiągnąć dzięki większej aktywności państwa w zakresie tworzenia warunków zachęcających do podejmowania działalności na najsłabiej rozwiniętych obszarach kraju.

German foreign direct investment in Poland – structure by voivodeship

Summary

From the early beginning of the transformation process in Poland, one of the crucial issues was no real possibility of decreasing disproportions between higher and less developed regions, mainly as a result of lack of internal funds. Foreign capital, especially foreign direct investment (FDI), gave the chance to accelerate the economic and social growth of our country as well to develop the poorest and less developed parts of the country. Significant role of German FDI for Poland, being the acquiring country, was the reason for choosing them for the detailed analysis carried out in this paper.

The paper presents the structure of FDI as well as of German capital located in Poland by voivodeship at the end of the year 2006 in comparison to 2002 and 1998. First of all, the problem of investments' concentration in a few voivodeships was presented; then the analysis of voivodeship structure of the German capital in comparison to the structure of the whole FDI invested in Poland in the above mentioned period was made.

German investors were generally not keen on investing substantial amounts in less developed regions of Poland and often chose better developed, western part of our country for location of their businesses. Nevertheless the hypothesis about the positive

influence of German FDI on decreasing the regional concentration of direct investments in the voivodeships with the highest gross domestic product per capita was confirmed. It was possible mainly thanks to lower investments in mazowieckie voivodeship (also in the capital city) as well as in małopolskie voivodeship. When it comes to decreasing disproportions between higher and less developed regions, better effects would be achieved through increased government's activity such as creating attractive conditions for investments in the less developed regions.

Bibliografia

Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006, red. T. Kalinowski, IBnGR, Gdańsk 2006.

Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition, OECD, Paris 1996.

Bilansowe wyniki finansowe banków w 2006 r., GUS, Warszawa 2007.

Biuletyn Roczny. Rynek ubezpieczeń 2006. Informacje o zakładach ubezpieczeń, KNF, www.knf.gov.pl.

Chrupiek Z., *Stan zagranicznych inwestycji bezpośrednich w Polsce w: Kapitał zagraniczny w Polsce. Warunki działania*, red. Z. Sadowski, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999.

Cieślik A., *Geografia inwestycji zagranicznych. Przyczyny i skutki lokalizacji spółek z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Deszczyński P., *Building the image of foreign company – the case of Henkel w: PR's Contribution to Transition in Central and Eastern Europe – research and practice*, red. R. Ławniczak, Wydawnictwo Printer, Poznań 2001.

Deszczyński P., *Inwestycje bezpośrednie RFN w Polsce w okresie transformacji*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, rok LXVI, zeszyt 1/2004.

Domański B., *Kapitał zagraniczny w przemyśle Polski. Prawidłowości rozmieszczenia, uwarunkowania i skutki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.

Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 1998 r., GUS, Warszawa 1999.

Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2002 r., GUS, Warszawa 2003.

Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2006 r., GUS, Warszawa 2007.

Dziemianowicz W., Jałowiecki B., *Polityka miejska a inwestycje zagraniczne w polskich metropoliach*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004.

Ginsburg H. J., *Lockende Märkte*, Die Wirtschaftswoche nr 38/2000, Düsseldorf 2000.

Krakowska M., *Inwestycyjne strzały w dziesiątkę*, Forbes nr 12/2007, Warszawa 2007.

Informacja o akcjonariuszach zakładów ubezpieczeń 2002 r., KNUiFE, www.knf.gov.pl.

Lista Monetarnych Instytucji Finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej, Narodowy Bank Polski, www.nbp.pl.

List of major foreign investors in Poland, PAIiZ, Warszawa 2007.

Opinie inwestorów zagranicznych o warunkach działalności w Polsce, PAIiZ, Warszawa 2005.

Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym, GUS, Warszawa 2008.

Przybylska K., *Determinanty zagranicznych inwestycji bezpośrednich w teorii ekonomicznej. Empiryczna weryfikacja czynników lokalizacji zagranicznych inwestycji bezpośrednich w Czechach, Polsce i na Węgrzech*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001.

Rocznik statystyczny województw 2008, GUS, Warszawa 2008.

Skwierczyński A., *Struktura napływu inwestycji zagranicznych w ujęciu przestrzennym w: Kapitał zagraniczny. Wyzwania i szanse*, red. I. Michałków, Warszawa 2004.

Sytuacja finansowa banków w 2002 r. Synteza, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego 2003, www.knf.gov.pl.

Sytuacja finansowa banków w 1999 r. Synteza, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego 2000, www.knf.gov.pl.

Sytuacja finansowa banków w 2006 roku. Synteza, Warszawa 2007, www.knf.gov.pl.